

Погани дни

Характерно за Югозападна България е изграждането на коледно-новогодишен мъжки ритуален цикъл от два групови ритуала – русалии и маскарадни групи. Най-ранно описание на русалийството като действаща традиция през средата на XIX век дава Кузман Шапкарев. Според него в българските села между Енидже-Вардар и Кукуш, северозападно от Солун, от Божик до Водици ходи дружина от 20 до 60 момци и мъже да играе и събира пари за изграждане на черква. Дружината е восенизирана, по двойки, като се движи и танцува във верига. Предвожда се от *балтаджия* с брадва (който управлява цялата дружина) и *кеседжия* (който управлява *хорото*), помощник им е *юзбашия* (*танчар*, който води *хорото*). В дружината има двойка *чауши*, които пазят *хорото*, двойка *калаузи* (съгледвачи и пратеници) и двойка *слуги*. Шапкарев специално отбелязва, че русалийската дружина води със себе си зурнаджии: “две двойци свирци, т.е. двама мехтери (тъпанари) с тъпаните си и двама зурнаджии”. Всички са облечени в новите си великденски дрехи, с бели широки фустани (*франги*), с кръстосани червени шамии на гърдите, с нанизани пари и труфила и задължително с голи саби в ръцете. През дванайсетте погани дни (между *Коледа* и *Богоявление*) докато обхождат селата, русалиите пазят обредно мълчание, не се кръстят, не поздравяват. Играят без да се хващат за ръцете. Само болни могат да влязат в *хорото* им за изцеление. Всеки ден, час преди изгрев слънце тъпанарите със свирене разбуждат пръснатите русалии, а след час за обличане и закуска събират дружината. *Балтаджията* прави преглед на събраната дружина и по негов знак зурнаджиите свирят *Йол аваси* (*Ход аваси* – пътен марш). Под звуците на тази обредна мелодия дружината изминава пътя между селищата. В тях русалиите играят на широки места (междани, най-широкият двор в селото, кръстопътища), съпровождани от зурнаджийска музика, а през това време чаушите и слугите обикалят къщи и дюкяни, прекръстват с мечовете си за здраве и събират пари. Играят и по домове за здраве, с екстатичните си танци лекуват тежко болни. Вечерта срещу Водици се връщат в селото си, където в черквата свещеник им чете молитва и дружината се разпуска. Шапкарев не дава информация за репертоара на зурнаджиите, само отбелязва, че русалиите “играят игрите си по гласът на зурнските и тъпанените свирби, които обикновено са всякога монотонни”. Белег за значимостта на зурнаджийската музика в обряда са бележките, че свирачите дават сигнал за събирането, прегледа, тръгването, хода на дружината, както и фактът, че те са начело до *балтаджията*: “при главатарът кондисват и свирците двоица”. [Шапкарев, 1968:711-725; Арnaudов, 1972:138-140].

Според класификация на звуковата дейност в обредите от мъжкия ритуален цикъл зурнаджийската русалийска музика е от най-абстрактното равнище на звуко-ритуалната реализация на обредния смисъл – инструментален звук [Захаријева, 1998:165]. Зурнаджиите изпълняват няколко русалийски обредни мелодии, наречени от Шапкарев “всякога монотонни” – характеристика, опровергана по-късно от Илия Манолов, който предлага детайлизиран поглед към русалийската музика. Според него русалийските мелодии се изпълняват само в рамките на обряда и имат обединяваща и координираща функция в русалийската дружина. В хода на обряда се изпълняват следните мелодии. *Ход (Алай бей)* – свири се по пътя, но според Манолов е същински танц, изпълняван на две мелодии: оригинална русалийска и подобна на турски марш.